

Den Slesvigske Forening 1849-52

Et supplement

Af *Jørgen Witte*

Sønderjyske Årbøger 1975 indeholdt en bred analyse af den Slesvigske Forenings virksomhed. På grundlag af senere fremkommet, supplerende kildemateriale bl. a. fra foreningens flensborgske overdirektion uddyber forfatteren i denne artikel nogle punkter i sin fremstilling, særlig vedr. den sociale sammensætning af foreningens medlemsskare.

I slutningen af august 1849 oprettedes den Slesvigske Forening som et antislesvig-holstensk parti i Flensborg. For at vinde styrke søgte foreningen samme efterår kontakt med den allerede eksisterende forening Frederiksklubben i Åbenrå og de kendte dansksindede i Haderslev, som ganske kort forinden havde dannet Harmonien, en selskabelig forening svarende til Frederiksklubben. På et møde i Nørby kro i Løjt sogn den 4. nov. 1849 forenedes de tre foreninger til et politisk hele.¹ Få dage efter holdt den flensborgske forening generalforsamling. Her meddelte overdirektionen, at det havde krævet et ikke ringe besvær at få nordslesvigerne til at give sig ind under Flensborgs ledelse. Kun den tillid, de nærede til flensborgerne, og det forhold, at Flensborg efter fornuftsreglerne burde være hertugdømmets midtpunkt, fik dem til at betragte den flensborgske forening som stamforening i organisationen. Argumentet, at Flensborgs centrale beliggenhed gav foreningen dér en særstilling, skulle også blive anvendt, da foreningen truedes med opløsning i marts 1851, men da med mindre held.²

I Frederiksklubbens forhandlingsprotokol skrev Frederik Fischer på et senere tidspunkt, at foreningen altid havde opretholdt en upolitisk karakter, og at det store antal adresser, petitioner og erklæringer, hvormed dansksindede borgere havde grebet ind i politik,

ikke skyldtes foreningen som sådan, men at disse borgere kendte hinanden fra foreningen. Frederiksklubbens forhold til den Slesvigske Forening fremgår nu tydeligt af et brev, som Fischer i december 1849 sendte til den ledende direktør for foreningen i Flensborg, Andreas Christiansen jr. Her hed det, at det gjaldt om at forene to foreninger, Frederiksklubben og den Slesvigske Forening, der begge skulle bevares og dog være ét. Tilslutningen til den flensborgske forening var blevet diskuteret i Frederiksklubben, og derpå havde 76 af dens medlemmer underskrevet sig også som medlemmer af den Slesvigske Forening. De havde kun et par betingelser med hensyn til kontingentbetalingen. Frederiksklubbens egne udgifter skulle i øvrigt holdes strengt adskilte fra den Slesvigske Forenings.³

Den Slesvigske Forening i Åbenrå bestod således oprindeligt kun af lidt over halvdelen af Frederiksklubbens medlemmer; men Fischer håbede, at resten ville følge efter. Dette skete få måneder efter. I marts 1850 afholdtes der direktionsvalg i Frederiksklubben, og ved den lejlighed blev resten af dens medlemmer optaget i den Slesvigske Forenings filial i Åbenrå, som derved fik 138 medlemmer.⁴ Den Slesvigske Forening i Åbenrå var altså den politiske side af Frederiksklubbens virke.

Der findes desværre ikke noget tilsvarende brev fra Haderslevforeningen, som redegør for Harmoniens forhold til den Slesvigske Forening. Det ses dog ved en gennemgang af den haderslevske filialforenings 50 medlemmer, at de 49 af dem var medlemmer af Harmonien.⁵ Harmoniens forhold til den Slesvigske Forening synes således at have svaret til det for Frederiksklubben omtalte. Men i Haderslev var det kun en mindre del af Harmonien, der også blev medlem af den politiske forening.

Gennem overdirektionens medlemsprotokol får man nu et lidt bedre kendskab til foreningens vækst. Den flensborgske forening havde ved sin start 320 medlemmer; men antallet øgedes til 392 i løbet af de næste par måneder. Dette tal holdt åbenbart til foråret 1851; men vi er ikke i stand til at følge de mulige ændringer i tilslutningen. Filialforeningerne i Haderslev og Åbenrå voksede ikke efter marts 1850.⁶ Den stærkeste udvikling fandt sted inden for filialforeningen i Gråsten, der ved starten i december 1849 havde 66 medlemmer, men et halvt år senere mere end 500! Væksten i filialforeningen i Skovsende skete lidt senere, idet den oprettedes i april 1850

med 25 medlemmer og voksede til 108 medlemmer i maj 1851. Da filialforeningerne i Bov og Tinglev faktisk holdt sig på samme talmæssige niveau fra medio 1850 til foråret 1851, kan man konstatere, at den samlede Slesvigske Forening i juli 1850, da bestyrelseskommissionen sluttede sin ledelse af hertugdømmet Slesvig, var nået op på ca. 1300 medlemmer. Under dansk styre med Tillisch som overordentlig regeringskommissær var der kun en ringe tilvækst på ca. 100 til 1400 medlemmer i maj 1851, en tilvækst, som alene skyldtes foreningerne i Gråsten og Skovsende.⁷

Det mest betydningsfulde ved fundet af overdirektionens protokoller er nok, at man ud fra dem kan sige noget sikkert om, i hvilke kredse af befolkningen den Slesvigske Forenings politik især fandt støtte. Medlemsprotokollen indeholder nemlig en fortegnelse over de familieoverhoveder, der ikke kun sympatiserede med foreningens politik, men også var villige til at ofre kontingent på sagen.

Desuden har man ikke hidtil kendt meget til foreningens udbredelse i Flensborg.⁸

Af de 392 medlemmer i Flensborg var der 91 købmænd, mæglere og fabrikanter, 185 håndværksmestre, 50 høkere, vognmænd, gæstgivere, ølbryggere og brændevinsbrændere, 16 skippere, 25 svende og daglejere, 11 læger, musikere o. lign.⁹ Flensborgs økonomiske, politisk dominerende overklasse var fra 1700-tallets begyndelse købmændene, af hvilke der var 62 svarende til 15,8 % af medlemmerne. Mæglerne og fabrikanterne stod dog i social henseende købmændene nær. Købmændene i byen udgjorde i betragtning af deres ringe andel af byens befolkning, nemlig kun et par procent, en betragtelig del af den Slesvigske Forening medlemmer.¹⁰ Det var dog middelklassen, der talmæssigt udgjorde kernen i foreningen. Alene håndværksmestrene udgjorde 48,5 %. Arbejderklassen, især svende og daglejere, var fåtallige i foreningen i Flensborg, men udgjorde dog 6,5 %.

Forholdet mellem de forskellige samfundsklasser var noget anderledes i filialforeningerne i Åbenrå og Haderslev; men også her var middelklassen kernen i foreningen. Arbejderklassen synes ikke at have været repræsenteret i disse foreninger. I øvrigt var byernes embedsmænd og intellektuelle også yderst sparsomt repræsenterede i den Slesvigske Forening.¹¹

Der var også væsentlige forskelle i den sociale sammensætning i filialforeningerne uden for byerne; men den var tildels afhængig af

den enkelte egns erhvervspræg. Den nordligste og mindste forening i Aller bestod bortset fra to degne næsten kun af gårdmænd. I Felsted var 21 af de 35 medlemmer gårdmænd; men desuden var der 8 håndværkere. I Tinglev synes også næsten $\frac{2}{3}$ af medlemmerne at have været gårdmænd. I den store filialforening for Gråsten og omegn udgjorde gårdmændene også 50–60 % af medlemmerne i de agrare områder, men kun knap 30 % i Broager sogn med dets teglværksindustri. I dette sogn deltog arbejderklassen, bestående af indsiddere, daglejere og parcellister med knap 35 %. Gårdmændene udgjorde næsten halvdelen, ca. 45 %, af medlemmerne, men også håndværket, søfarten på grund af beliggenheden ved Flensborg fjord, og ikke mindst teglværksindustrien afspejlede sig i medlemmernes erhverv og sociale stilling. Mindst 17 af de omtrent 100 medlemmer var daglejere, men blandt de 9 uidentificerede kan der have været flere. I den lige så store filialforening på den anden side af fjorden, i Skovs-ende, var der kun 11 gårdmænd, men 20 kådnere, 22 håndværkere og 14 daglejere. Hovedparten af disse gårdmænd tilsluttede sig i øvrigt først foreningen i 1851, efter at præsten og et par skovembedsmænd var blevet medlemmer. Der fandtes ingen medlemsfortegnelse for filialforeningen i Østangel; men på grundlag af petitioner fra området kan man formode, at kun ganske få medlemmer, vel 3–4 har været gårdmænd. Hovedparten må her have været mindre jordbrugere, husmænd samt en del håndværkere, men kun få daglejere.¹²

Sammenfattende må man om den sociale sammensætning af filialforeningerne uden for byerne sige, at gårdmændene talmæssigt var de dominerende. Dette var tilfældet i de nordslesvigske foreninger, hvorimod det snarere var de mindre jordbrugere i de angelske foreninger. Arbejdere med egen husstand var især repræsenterede i de store filialforeninger omkring Flensborg fjord. Bestyrelserne i Gråsten og Skovs-ende tillod i en del tilfælde mindrebemidlede at deltage gratis i foreningerne, hvad der sikkert har fremmet den større sociale spredning.¹³ I øvrigt var embedsmænd sjældent medlemmer af foreningerne, hvorimod skolelærerne i flere tilfælde synes at have været nok så aktive ude i sognene.

Men ledelsen af den Slesvigske Forening var dog, som skildret i artiklen om den, domineret af det flensborgske købmandspatriciat. Dette forhold kan også ses af et par af den flensborgske forenings tidligste henvendelser til bestyrelseskommissionen. I september 1849

planlagde direktionen udgivelsen af et blad, Schleswigsches Echo, som ud over at dække inden- og udenrigspolitik også skulle give handelsinteresserne en så omhyggelig behandling som muligt. Få dage efter fremsatte den forslag til oprettelsen af en toldgrænse mellem hertugdømmerne Slesvig og Holsten, ikke mindst på grund af bekymring over en stigende smughandel med rå sukker og raffineret sukker ved Holstens sydgrænse. Det var produkter, som også frembragtes og solgtes over Flensborg.¹⁴ Senere synes de specielle handelsinteresser ikke at have været fremme i foreningens henvendelser til bestyrelseskommissionen.

Den Slesvigske Forenings politik gik ud på at støtte bestyrelseskommissionen, at lede folket og imødegå slesvig-holstenerne.¹⁵ Da den flensborgske forening havde eksisteret i et par måneder, blev der afholdt en generalforsamling, hvor direktionen gjorde status over sine resultater. Senere statusopgørelser synes ikke at være nedfældet på papir. I november 1849 hævdede foreningens ledelse, at man ganske vist ikke ville påstå, at bestyrelseskommissionens mange gavnlige forordninger var en følge af foreningens henvendelser; men foreningen havde dog i mange henseender gjort de indledende skridt og bidraget noget til, at forordningerne var blevet virkeliggjort. Efter en henvendelse til bestyrelseskommissionen om de slesvigholstenske kassebevisers skadelige virkning for hertugdømmets pengevæsen var der fulgt en resolution desangående. Efter en petition fra foreningen mod, at uvedkommende bar våben, var der fulgt en politiforordning herom. Nok havde bestyrelseskommissionen ikke givet den Slesvigske Forening officiel anerkendelse; men foreningens syn på en toldgrænse mellem Slesvig og Holsten havde været i overensstemmelse med bestyrelseskommissionens. Direktionen havde desuden sendt en takkeadresse til bestyrelseskommissionen for at give udtryk for, at foreningen vidste at påskønne den påbegyndte kurs, men også for at opfordre kommissionen til at fortsætte den.¹⁶

Den Slesvigske Forenings ledelse anså således tydeligt nok sine aktioner for at have haft nogen indflydelse på bestyrelseskommissionen. Det danske medlem af bestyrelseskommissionen Tillisch synes sjældent at have udtalt sit syn på den Slesvigske Forening virke. Det fremgår dog til en vis grad af hans reaktion på den aktion, der skulle føre til den bekendte henvendelse til den engelske udenrigsminister, lord Palmerston i marts 1850.

I januar eller februar 1850 udarbejdede foreningen i Flensborg et forslag til en adresse, som det var hensigten, at en deputation skulle overrække stormagterne. Den var underskrevet »Schleswigscher politischer Verein«. Tillisch var skeptisk overfor foretagendet. Han fandt det tvivlsomt, om det kunne anses for passende, at undersåtter henvendte sig direkte til fremmede magter. I et brev til premierministeren, grev A. W. Moltke, udtalte han, at han ikke fandt det hensigtsmæssigt, at den deputation, der skulle overrække adressen, skulle optræde i »den såkaldte Slesvigske politiske Forenings navn«, for dels havde denne forening ikke nogen som helst officiel karakter, dels ville sagen derved mere få udseende af at være en ubetydelig politisk fraktions værk end den almindelige stemning hos den overvejende del af befolkningen. Han tvivlede også på nytten af denne plan, hvorfor han spurgte den danske regering om dens syn på sagen.¹⁷ Tillisch synes således ikke at have haft større forståelse for foreningens arbejde som politisk parti.

Statsrådet svarede, at det var meget ønskeligt, at en sådan udtalelse af de dansksindede slesvigeres følelser kom frem, men for ikke at forfejle hensigten måtte den fremføres i et enklere sprog end i det oprindelige udkast. Da Tillisch fik statsrådets udkast til adresse, skrev han, at han endnu ikke vidste, om det ville lykkes at få den påtænkte adresse i stand og i hvilken form, da anskuelserne var så forskellige. Nogle ønskede den størst mulige inkorporation i Danmark, andre et ganske selvstændigt Slesvig og andre igen en fortsat forbindelse med Holsten. Om det skulle lykkes at bringe disse forskellige synspunkter til at enes om en adresse, måtte tiden vise, men han håbede det, og i hvert fald ville han være i stand til at forhindre en adresse, der var skadelig for Danmark.¹⁸

Da der næppe var nogen i den Slesvigske Forening, der gik ind for en fortsat forbindelse med Holsten, tyder Tillischs udtalelse på, at han ønskede en endnu bredere tilslutning i befolkningen end foreningen havde. Han tillagde åbenbart kun den Slesvigske Forening en begrænset betydning.

Utrykte kilder:

Landsarkivet, Åbenrå:

Den Slesvigske Forening, overdirektionen i Flensburg:

1849-51. *Forhandlingsprotokol* (xerokopi).

1849-51. *Medlemsprotokol* (xerokopi).

Originalerne i Flensburg Avis' arkiv på Dansk Centralbibliotek i Flensburg.

Folketælling 1845, Hertugdømmet Slesvig (film).

Rigsarkivet, København:

Udenrigsministeriets arkiv. U. M. I A.

1848-56. Dossiersager Alm.: Sager vedr. Slesvig pk. V og VI.

Trykte kilder og litteratur:

Adress-Buch der Stadt Flensburg 1847.

Adress-Buch der Stadt Flensburg 1855.

Flensburg bys Historie bd. 2 (1955). Red. af Johan Hvidtfeldt, Holger Hjelholt og Knud Kretzschmer.

Harmonien 1799-1849-1949. Træk af danskhedens historie i Haderslev gennem 150 år (Haderslev 1949).

G. Japsen: Den nationale udvikling i Åbenrå 1800-1850 (1961).

Mörten Kamphövener: Borgerskaber i Åbenrå 1686-1867, I-II (Åbenrå 1974).

Dieter Pust: Politische Sozialgeschichte der Stadt Flensburg (Flensburg 1975).

Jørgen Witte: Den Slesvigske Forening 1849-52. I Sjø Årb 1975.

Forkortelser i henvisningerne er angivet med kursiv.

HENVISNINGER OG NOTER

1. Witte s. 86-96.
2. Forhandlingsprotokol s. 18 Actum 7/11-49. Witte s. 138.
3. Witte s. 95. Medlemsprotokol, indlagt brev Fischer-overdirektionen 16/12-49.
4. Medlemsprotokol, indlagt brev Fischer-overdirektionen 15/3-50.
5. Medlemsprotokol s. 26., smlgn. *Harmonien* s. 98-104 samt medlemsfortegnelse for *Harmonien* 1849-1850 udlånt af adjunkt Henrik Fangel.
6. Medlemsprotokol s. 1-40. Forhandlingsprotokol s. 8, Actum 16/9-49. Witte s. 109.
7. Medlemsprotokol s. 46-87, samt diverse indlagte medlemsfortegnelser fra filialforeninger til overdirektionen.
8. Pust s. 121-123.
9. Medlemsprotokol s. 1-16. I klassificeringen er anvendt medlemmernes egne angivelser sammenlignet med *Adressbuch* 1847 og 1855 samt kartoteket over nyborgere i Stadtarchiv Flensburg.

Medlemmerne i Flensborg efter erhverv:		
købmænd	62	15,8 %
mæglere	17	4,3 %
fabrikanter	12	3,0 %
bogholdere o. lign.	5	1,3 %
intellektuelle o. lign.	11	2,8 %
offentligt ansatte	5	1,3 %
skippere	16	4,1 %
håndværksmestre	185	47,2 %
gæstgivere	22	5,6 %
høkere, handelsmænd	13	3,3 %
vognmænd	2	0,5 %
ølbyggere, brændevinsbr.	13	3,3 %
daglejere	4	1,0 %
svende	21	5,4 %
rentier	1	0,3 %
uvisse	3	0,8 %
	392	100 %

10. Pust s. 5–13, 28. Der var endda 20 grossister blandt købmændene. Det ses ved sammenligning med Adressbuch 1847 s. 139f.
11. Medlemsprotokol s. 26–40, sammenligning med M. Kamphövener: Borgerskaber i Åbenrå. Japsen s. 248, og som note 5.
12. Medlemsprotokol 46–87 samt indlagte medlemslister sammenlignet med folketælling 1845 og med stillingsopgivelserne i U. M. I A 1848–56 Dossiersager Alm. Sager vedr. Slesvig V læg 7:1849 aug.–sept. adresse mod slesvigholsternismen og Slesvigs adskillelse fra Danmanrk.
13. Medlemsprotokol indlagte lister over betalt kontingent i Gråsten og Skovsende foreningerne.
14. Forhandlingsprotokol s. 3–7, adresser til bestyrelseskommissionen 4/9-49 og 9/9-49. Om sukkerraffinaderier, se Flensborg bys Historie s. 147f.
15. Jvf. formålet med Schleswigsches Echo i Forhandlingsprotokol s. 4, 4/9-49.
16. Forhandlingsprotokol s. 17f. Actum 7/11-49.
17. Witte s. 119. U. M. I a 1848–56. Dossiersager Alm. Sager vedr. Slesvig VI læg 6, uddrag af Tillisch-Moltke 8/2–50.
18. U. M. I A 1848–56. Dossiersager Alm. Sager vedr. Slesvig VI læg 6, Tillisch-Moltke 23/2-50.